
Thomas Nagel, *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 144 pp.

Knjiga *Um i kozmos* svojim podnaslovom na prvi pogled privlači čitatelja. U suvremenoj kulturi znanstvena slika svijeta gotovo je univerzalno prihvaćena te je za čitatelja koji ju prihvaća zanimljivo vidjeti zašto ugledni filozof poput Thomasa Nagela smatra da je znanstvena slika svijeta gotovo zasigurno pogrešna. Takav čitatelj pomalo će se razočarati kada uvidi da bi bolji podnaslov za knjigu bio “Što ako je materijalističko-neodarvinistička slika svijeta pogrešna?”. U knjizi se ukazuje na neke probleme do kojih materijalistička slika svijeta dolazi, kao što je, primjerice, pojava svjesnih organizama. Osim toga, autor razmatra kakva bi bila slika svijeta u kojoj ne bi dolazilo do tih problema.

Početna točka Nagelove argumentacije je problem interakcije uma i tijela. Reduciranje mentalnog na fizičko dio je šire teorije kojom se tvrdi da sve što postoji možemo objasniti fizikalnim znanostima (u fizikalne znanosti ubraja se i evolucijska teorija). Ovu poziciju autor naziva reduktivnim materijalizmom. Ako reduktivni materijalizam nije u mogućnosti reducirati mentalno na fizičko, onda imamo razloga sumnjati u njegovu točnost u cijelosti. Na primjerima svijesti, kognitivnih sposobnosti i spoznaje vrijednosti Nagel ukazuje na probleme koje susreće reduktivni materijalizam te za koje smatra da su nerješivi.

Dakle, temeljna pretpostavka knjige je da trenutna znanstvena slika svijeta nije u mogućnosti objasniti neke očite fenomene te da zbog toga zahtijeva reviziju. Teoriji koja bi zamijenila reduktivni materijalizam autor postavlja dva uvjeta. Prvi uvjet glasi da su neke pojave u stvarnosti toliko osobite da ih moramo objasniti kao ne-slučajne da bismo ih razumjeli. Nije dovoljno objasniti ih kao puke slučajnosti. Drugi uvjet je očuvanje jedinstvenog prirodnog reda. Da bi slika svijeta bila uspješna mora tvrditi da isti principi vrijede za sve pojave u stvarnosti. Prvi uvjet odražava vjerovanje da pojave kao što su ljudski um i logičko ili moralno rasuđivanje ne mogu biti shvaćene kao nešto što se razvilo slučajno – objašnjenje tih pojava mora pokazati zašto su te pojave bile vjerojatne. Drugi uvjet isključuje mogućnost dualizma, jer ako postoji jedan jedinstveni prirodni red, onda ne mogu postojati dvije supstancije za koje vrijede drugačija pravila. Drugim riječima, Nagel traži teoriju koja će očuvati jedinstveni prirodni red i u isto vrijeme objasniti um kao jednu od temeljnih karakteristika kozmosa. Više puta u knjizi je naglašeno da takva teorija još nije zamisliva, a svrha knjige je razmotriti kako bi takva teorija trebala izgledati. U knjizi će biti analizirana tri fenomena za koje autor smatra da su nerješivi za reduktivni materijalizam – ljudsku svijest, kognitivne sposobnosti i

sposobnost spoznaje vrijednosti. No prije toga u drugom poglavlju prikazuje materijalističku sliku svijeta i probleme vezane uz nju.

Pozicijom koju Nagel naziva reduktivnim materijalizmom tvrdi se da je sve što postoji moguće objasniti fizikalnim znanostima, odnosno pozivajući se na osnovne fizičke zakone. Pozicija suprotna materijalizmu je teizam, odnosno tvrdnja da je u temelju objašnjenja svega neki intencionalni um. Obje ove pozicije za autora su neprihvatljive jer ne udovoljavaju jednom od uvjeta koje je postavio. Materijalizam ne udovoljava prvom uvjetu jer su objašnjenja uma koja nudi evolucijska teorija nedovoljno uvjerljiva. Prema evolucijskom objašnjenju um je nešto što se slučajno razvilo prirodnim odabirom. Nagelu je neplauzibilno vjerovati da je kroz čitavu povijest svemira sasvim slučajno došlo do pojave replicirajućih stanica, kao i da je nakon nastanka života na Zemlji slučajnim mutacijama na genima došlo do razvitka svjesnih organizama kao što smo mi. Teistička slika svijeta pak ima problema s očuvanjem jedinstvenog prirodnog reda. Naime, ako kažemo da je svemir nastao inteligentnom intervencijom, onda jedno biće (Boga) stavljamo izvan prirodnog reda, što je neprihvatljivo. Prema tome, teorija koja se u knjizi traži nalazi se između materijalizma i teizma. Nova teorija očuvala bi objašnjavajuću snagu materijalizma i teističku mogućnost objašnjavanja uma kao nečeg neslučajnog.

Prvi fenomen na kojem će biti prikazani nedostaci materijalizma je svijest, za koju Nagel smatra da je najbolji primjer neuspjeha reduktivnog materijalizma. Najpoznatiji pokušaji psihofizičke redukcije su biheviorizam i teorija psihofizičkog identiteta, a obje te teorije imaju problema s reduciranjem mentalnog na fizičko. Povrh toga, Nagel smatra da je redukcija mentalnog na fizičko u principu nemoguća. Smatra to zbog subjektivnog karaktera iskustva koje je nesvodivo na fizičke činjenice. Unatoč tomu, i dalje vjeruje da je ljudska svijest neodvojiva od ljudskog tijela, te da je razvijena prirodnim odabirom. Teorija evolucije prirodnim odabirom je fizikalna teorija, a svijest je nešto što nije samo fizikalno. Prema tome, teorija evolucije ne može biti samo fizikalna teorija. Kako bi istražio što se treba dodati evolucijskoj teoriji da bi uspješno objasnila pojavu svjesnih organizama, Nagel postavlja dva pitanja. Prvo je pitanje konstitutivno i glasi "Kako je svijest (koja nije samo fizički fenomen) realizirana u organizmima kao što smo mi?". Drugo je pitanje povijesno i glasi "Kako je, od početka svemira, došlo do toga da se razviju svjesni organizmi poput nas?". Nudeći odgovore na ta pitanja autor nastoji razlučiti kakvo je objašnjenje svijesti najplauzibilnije – reduktivno, intencionalno ili teleološko. Reduktivnim objašnjenjem tvrdi se da je svijest svodiva na elementarne mentalne "čestice", a intencionalnim objašnjenjem tvrdi se da je svijest rezultat djelovanja nekog intencionalnog uma. Nagel zagovara teleološko objašnjenje, a svoju poziciju naziva naturalističkom teleologijom. Tvrdi da osim zakona prirode kakve poznajemo i koji ne djeluju prema ni-

kakvoj svrsi, u svemiru djeluju i teleološki principi koji su razvitak svemira od njegova početka vodili prema razvitku svjesnih organizama, te svijest čine vjerojatnom i očekivanom pojavom.

Drugi veliki problem za reduktivni materijalizam su ljudske kognitivne sposobnosti višeg reda, kao što su logičko ili matematičko rasuđivanje. Nagel smatra da evolucijsko objašnjenje kognitivnih sposobnosti nije dovoljno dobro jer im smanjuje pouzdanost. Pita se odakle nam opravdanje za oslanjanje na logičko rasuđivanje, te uspoređuje to opravdanje s opravdanjem koje imamo za oslanjanje na percepciju. Za percepciju znamo da nas ponekad vara, no oslanjamo se na nju jer znamo da je razvijena prirodnim odabirom te da su ona bića koja su imala točnu percepciju bila uspješnija u razmnožavanju od onih koja su imala krivu percepciju. No, ako isto objašnjenje primijenimo na logičko rasuđivanje, ono gubi na pouzdanosti. Naime, Nagel smatra da nam logičko rasuđivanje daje uvid u logičke istine, a ako je razvijeno prirodnim odabirom, onda je podložno pogreškama. Također, nije jasno koja bi bila adaptivna vrijednost otkrivanja logičkih istina. U kakvoj bi prednosti bili naši evolucijski preci koji su imali sposobnost otkrivanja logičkih istina pred onim bićima koja nisu imala tu sposobnost? Autor zaključuje da trenutačni oblik teorije evolucije putem prirodnog odabira ne može uspješno objasniti pojavu organizama s kognitivnim sposobnostima višeg reda.

Nagel ponovno postavlja konstitutivno i povijesno pitanje kako bi otkrio što teoriji evolucije treba dodati da bi mogla objasniti pojavu bića koja imaju sposobnost otkrivanja logičkih istina. Kao i u prošlom poglavlju, analizira reduktivni, intencionalni i teleološki odgovor, te se zalaže za ovaj posljednji. Na ovom mjestu detaljnije prikazuje kako bi teleološka slika svijeta izgledala. Da bi teleološka slika svijeta bila plauzibilna moramo napustiti vjerovanje u potpuno determinističke zakone prirode. Zakoni prirode, prema teleološkoj slici svijeta, probabilistički su i teleološki. Za svaki uzrok postoji nekoliko mogućih posljedica, a ne samo jedna. Neke od tih posljedica vjerojatnije su od drugih. Teleološki aspekt u ovoj slici svijeta je tvrdnja da su najvjerojatnije bile upravo one posljedice koje su vodile razvitku svjesnih bića s kognitivnim sposobnostima višeg reda.

Posljednji problem za reduktivni materijalizam koji se u knjizi analizira jest sposobnost ljudi da prepoznaju vrijednosti. Materijalistička teorija evolucije ima problema s objašnjenjem te sposobnosti samo ako je moralni realizam istinit, i Nagel to prepoznaje. Ako su moralne vrijednosti nešto što ljudi pridaju stvarima oko sebe, onda je jasno zašto bi se sposobnost moralnog rasuđivanja razvila prirodnim odabirom. One stvari koje su bile korisne naši evolucijski preci okarakterizirali su kao dobre. Ali ako su moralne vrijednosti nešto izvanjsko ljudima i neovisno o njima, onda nije jasno kako bi se prirodnim odabirom razvili organizmi koji imaju sposobnost otkrivanja moralnih vrijednosti. U evolucijskoj prošlosti uspješnije su bile one jedinke koje su

mogle raspoznati korisno od beskorisnog, a ne one koje su mogle raspoznati “dobro” od “lošeg”. Nagel je moralni realist, te se pita kako izmijeniti teoriju evolucije da bi uspješno objasnila pojavu organizama sa sposobnošću otkrivanja moralnih istina koje su neovisne o njima. Koristi se istom metodom kao u prethodnim dvama poglavljima – odgovaranjem na konstitutivno pitanje i na povijesno pitanje. Naturalistička teleologija ponovo se Nagelu čini kao najbolja opcija. U svemiru osim čisto fizičkih zakona djeluju i teleološki principi koji razvitak svemira usmjeruju prema razvitku svjesnih bića s kognitivnim sposobnostima više razine i sposobnošću prepoznavanja moralnih istina neovisnih o njima.

Na kraju knjige ponovo se napominje da cilj knjige nije bio pružiti plauzibilnu alternativnu reduktivnom materijalizmu, već ukazati na njegove probleme i preliminarno razmotriti kako bi alternativa reduktivnom materijalizmu izgledala. Pojava svijesti, kognitivnih sposobnosti više razine i sposobnosti spoznaje moralnih vrijednosti za Nagela su nerješivi unutar postojećeg sustava reduktivnog materijalizma, te smatra da bi ga se trebalo zamijeniti nekim oblikom naturalističke teleologije.

Mišljenja sam da Nagel nije uspio već u prvom svom naumu. Naime, fenomeni na koje je u knjizi ukazano svakako jesu problem za reduktivni materijalizam, no argumentacija koja je u knjizi izložena ne pokazuje nedvojbeno da su ti problemi nerješivi. Iako bi se oko mnogo točaka u ovoj knjizi moglo raspravljati, ovdje ću ukazati samo na dvije.

Kao prvo, Nagelovo shvaćanje teorije evolucije putem prirodnog odabira čini se čudnim. Na nekoliko mjesta u knjizi napominje da evolucijska teorija ne može objasniti zašto su svijest i slični fenomeni vjerojatne pojave. Evolucijskom teorijom se tvrdi da su takvi fenomeni samo slučajnosti. No evolucijska teorija razvijanje neke sposobnosti objašnjava njenom uspješnošću. Replicirajuće molekule proteina pojavile su se slučajno, ali sve što je iz njih razvijeno nije razvijeno slučajno. Razvijeno je jer su replicirajuće molekule proteina bile uspješnije od drugih molekula.

Moja druga primjedba tiče se plauzibilnosti naturalističke teleologije. Nagelova motivacija za naturalističku teleologiju je očuvanje nekih intuitivnih vjerovanja, kao što su vjerovanje u moralni realizam, vjerovanje u sposobnost otkrivanja logičkih istina i vjerovanje u nesvodivost mentalnog na fizičko. Ali kao jedan od prvih uvjeta za prihvaćanje naturalističke teleologije Nagel zahtijeva da odbacimo jedno jednako intuitivno vjerovanje – vjerovanje u determiniranost prirode. Prema tome, ako je reduktivni materijalizam neplauzibilan jer odbacuje naša intuitivna vjerovanja, onda je i naturalistička teleologija neplauzibilna iz istog razloga.

Na kraju, knjigu bih ocijenio vrlo dobrom. Kao i svaka dobra filozofska knjiga, *Um i kozmos* pažljivog čitatelja potaknut će na razmišljanje. Dovoditi

u pitanje općeprihvaćenu sliku svijeta pohvalno je, jer na taj način dolazimo do napretka. Loša strana knjige je njen mali obujam. U knjizi su izneseni brojni zanimljivi argumenti, no zbog toga što je svaki iznesen ukratko, lako ih je podvrgnuti kritici. Kad bi bili bolje elaborirani, možda bi bili i uvjerljiviji.

Mihovil Lukić

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Borongajska cesta 83d

mihovil.lukic@yahoo.com